

Η ΛΕΞΗ “ΦΡΟΝΤΙΣΤΗΡΙΟΝ” ΣΤΑ ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΚΕΙΜΕΝΑ

Πέτρου Παπαποστόλου, Διδάκτορα Φιλοσοφίας Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών

Η λέξη “φροντιστήριον”, ευρέως διαδεδομένη στο σημερινό ελληνικό λεξιλόγιο, ελάχιστα είναι οι φορές που απαντά στα κείμενα της αρχαίας ελληνικής γραμματείας. Αν και τα παράγωγα της εν λόγω λέξης λαμβάνουν χώρα επανειλημμένως στις αρχαίες πηγές, το “φροντιστήριον” καθεαυτό δείχνει να βρίσκει την πρωταρχική του σημασία μέσα από τα λόγια του κωμικού ποιητή Αριστοφάνη.

Πιο συγκεκριμένα, και αρχίζοντας με την ετυμολογία της λέξης, διαπιστώνεται η συγγενεία της με τα ρήματα: “φροντίζω” και “φρονέω-ω”, που αμφότερα θα πουν: «σκέπτομαι», «συλλογίζομαι», «μελετώ», «μεριμνώ περί τινός», «είμαι πλήρης φροντίδων ή ανησυχίας» (βλ. H. G. Lidell- R. Scott, *Μέγα Λεξικόν της Ελληνικής Γλώσσης*, εκδ. Ι. Σιδέρης, Αθήναι 2001, τόμος Δ', σελ. 577- 579). Όσο αφορά στο θέμα της, η λέξη σχετίζεται με το “φρην/ -ενός”, φανερώνοντας κατ' αυτόν τον τρόπο την άμεση νοηματική της συγγένεια με τη λογική ικανότητα και γενικά με το πνεύμα (βλ. J. B. Hofmann, *Ετυμολογικόν Λεξικόν της Αρχαίας Ελληνικής* (μτφρ. Α. Δ. Παπανικολάου), Αθήναι 1994, σελ. 481- 482).

Επιστρέφοντας στην ίδια τη λέξη “φροντιστήριον” στρεφόμαστε στον κωμικό ποιητή Αριστοφάνη (5^{ος} - 4^{ος} π. Χ. αιώνας), ο οποίος διακωμωδώντας το φιλόσοφο Σωκράτη αναφέρθηκε (πρώτος) στο “φροντιστήριόν” του. Η λέξη επαναλαμβάνεται στο έργο του *Νεφέλαι*, στους στίχους 94¹, 127- 128², 142³, 181⁴ και 1487⁵.

---

¹ . Αριστοφάνης, *Νεφέλαι* 94: «ψυχών σοφών τουτ' έστιν φροντιστήριον».

Να σημειωθεί ότι ο Δίων ο Κάσσιος (2^{ος} - 3^{ος} μ. Χ. αιώνας) χρησιμοποιεί το “φροντιστήριον” του Αριστοφάνη και το μετασχηματίζει νοηματικά αποδίδοντάς το ως «*curia*» (εξ ου και η μοναχική “*cura*”), σημαίνοντας αυτή τη φορά το «μοναστήριον»⁶ και όχι τον τόπο όπου προωθείται η διεξοδική μελέτη κάποιων αντικειμένων.

Στη συνέχεια ο εκκλησιαστικός συγγραφέας Ευάγριος ο Σχολαστικός (6^{ος} μ. Χ. αιώνας) δανείζεται τη λέξη “φροντιστήριον” και την απευθύνει εκ νέου στη μοναστική κοινότητα κάνοντας λόγο για «φροντιστήριον μοναχών»⁷.

Στο σημείο αυτό κρίνεται σκόπιμο να σημειωθεί η πορεία της συγγενικής λέξης “φροντιστής”, δηλαδή «εκείνου που φροντίζει για τα πράγματα», «του βαθέως εξετάζοντα για εκείνα». Η έρευνα δείχνει ότι εκτός από τις συχνές αναφορές του Αριστοφάνη⁸, τόσο ο Ξενοφών⁹ και ο Πλάτων¹⁰ κάνουν λόγο για το “φροντιστή”, νοώντας αμφότεροι το φιλόσοφο.

Παράλληλα, σε αρχαία ελληνικά κείμενα απαντούν τα παρεμφερή “φροντιστικός” («ο ανήκων εις το φροντίζειν») και “φρόντισμα” («ό,τι σκέπτεται η σκέψις»). Την πρώτη λέξη τη διαβάζουμε στον Αριστοτέλη¹¹, ενώ τη δεύτερη στον Αριστοφάνη¹².

Το συγγενικό “φροντιστέον” («δει φροντίζειν») εμφανίζεται με τη σειρά του στον Ευριπίδη¹³, τον Πλάτωνα¹⁴ και το Στράβωνα¹⁵.

---

² . Αριστοφάνης, *Νεφέλαι* 127- 128: «αλλά αυξαμένοις τοίσιν θεοίς διδάζομαι αυτός βαδίζω εις το φροντιστήριον».

³ . Αριστοφάνης, *Νεφέλαι* 142: «Εγώ γάρ ουτωσί οίκω μαθητής εις το φροντιστήριον».

⁴ . Αριστοφάνης, *Νεφέλαι* 181: «Ανόγι’ ανοίγ’ ανύσας το φροντιστήριον».

⁵ . Αριστοφάνης, *Νεφέλαι* 1487: «καπείτ’ επαναβάς επί το φροντιστήριον».

⁶ . Δίων ο Κάσσιος, *Ρωμαϊκή ιστορία* 1. 36.

⁷ . Ευάγριος ο Σχολαστικός, *Εκκλησιαστική ιστορία* 1. 21.

⁸ . Αριστοφάνης, *Νεφέλαι* 267, 414, 456.

⁹ . Ξενοφών, *Συμπόσιον* 6. 6, 7. 2.

¹⁰ . Πλάτων, *Απολογία Σωκράτους* 18b.

¹¹ . Αριστοτέλης, *Καθ’ ύπνου μαντικής* 2. 8.

¹² . Αριστοφάνης, *Νεφέλαι* 155.

¹³ . Ευριπίδης, *Ιφιγένεια η εν Ταύροις* 408.

Επιπροσθέτως, το ίδιο το ρήμα “φροντίζω” απαντά με την κλασική του σημασία ως «σκέπτομαι», «συλλογίζομαι», «μελετώ περί τινός» στον Ηρόδοτο¹⁶ και τον Αισχύλο¹⁷, αλλά και με την παρεμφερή ερμηνεία ως «είμαι πλήρης ανησυχίας» στον Ευριπίδη¹⁸.

Ενδεικτικά θα αναφερθεί και η επανάληψη του ουσιαστικού “φροντίς”, που σηματοδοτεί τη «μέριμνα περί τινός προσώπου ή πράγματος». Με την παραπάνω ερμηνευτική προσέγγιση το βρίσκουμε για παράδειγμα στον Ευριπίδη¹⁹, τον Ηρόδοτο²⁰, τον Πλάτωνα²¹ και τον Ξενοφώντα²². Η “φροντίς” δύναται να αποδοθεί ως «σκέψις», «μέριμνα», «μελέτη» σε αναφορές του Αισχύλου²³, του Σοφοκλή²⁴, του Ξενοφώντα²⁵, του Ηρόδοτου²⁶ και εκ νέου του Αριστοφάνη²⁷. Η ίδια λέξη, τέλος, απαντά με τη σημασία της «δυνάμεως του σκέπτεσθαι» σε προτάσεις των Σοφοκλή²⁸ και Ευριπίδη²⁹, ενώ ως «επιθυμία του ανθρώπου» μπορεί κάλλιστα να προσεγγιστεί σε χωρίο του Πίνδαρου³⁰.

Από όλα τα παραπάνω ο μελετητής συμπεραίνει ότι: α) Οι συχνές και πολυσήμαντες αναφορές των όρων “φροντίς”, “φροντίζω”, “φροντιστέον”, “φροντιστής” και “φροντιστικός” έχουν να κάνουν με την έννοια της σκέψης και του συλλογισμού. “Φροντιστής” καθίσταται εκείνος που εξετάζει τα

---

¹⁴ . Πλάτων, *Κρίτων* 48a.

¹⁵ . Στράβων, *Γεωγραφικά* 775.

¹⁶ . Ηρόδοτος, *Ιστοριών* 5. 24.

¹⁷ . Αισχύλος, *Προμηθεύς Δεσμώτης* 1034. *Ικέτιδα* 419.

¹⁸ . Ευριπίδης, *Άλκηστις* 773.

¹⁹ . Ευριπίδης, *Μήδεια* 1301.

²⁰ . Ηρόδοτος, *Ιστοριών* 1. 111, 7. 205.

²¹ . Πλάτων, *Φάιδων* 101e.

²² . Ξενοφών, *Κύρον παιδεία* 5. 2, 5.

²³ . Αισχύλος, *Αγαμέμνων* 912. *Πέρσαι* 142.

²⁴ . Σοφοκλής, *Οιδίπους τύραννος* 67.

²⁵ . Ξενοφών, *Κύρον παιδεία* 6. 2, 12.

²⁶ . Ηρόδοτος, *Ιστοριών* 2. 104.

²⁷ . Αριστοφάνης, *Νεφέλαι* 137, 234, 237, 740, 763.

²⁸ . Σοφοκλής, *Οιδίπους τύραννος* 170, 1390.

²⁹ . Ευριπίδης, *Μήδεια* 48.

³⁰ . Πίνδαρος, *Πυθιόνικος* 10, 96.

πράγματα σε βάθος, αφού “φροντίζω” σημαίνει σκέπτομαι και “φροντίζ” τη μέριμνα προς ένα πρόσωπο ή πράγμα. β) Από την άλλη μεριά η λέξη “φροντιστήριον” απαντά κατά αποκλειστικότητα στον αριστοφανικό λόγο και αποδίδεται με τρόπο ειρωνικό, αφού ο βαλλόμενος Σωκράτης και το “φροντιστήριόν” του αντιμετωπίστηκαν περιπαικτικά από τον κωμικό ποιητή. γ) Η επανάληψη της λέξης εμφανίζεται στη συνέχεια σε εκκλησιαστικά κείμενα και περιγράφει τη μοναστική κοινότητα. Στα κείμενα αυτά η λέξη σαφώς και προσεγγίζεται με την κυριολεκτική της σημασία και συγγένεια προς τη “φροντίδα” (μελέτη) επί των πραγμάτων, όμως η ίδια εκείνη η περιγραφόμενη μοναστική κοινότητα πολύ απέχει από τον αρχαίο εκείνο τόπο, στον οποίο περιμέναμε να βρούμε το “φροντιστή”, το φιλόσοφο, δηλαδή, που εξετάζει τα πράγματα σε βάθος.